

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Hármaskönyv

A századelő antológiája

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Budapest

Nyelvjárásokban nemcsak a betűt olvassák.

– Itt a pénz – mondja a gazda az asszonyának –, olvasd meg, mennyiért adtam el a tinót.

A Magyar Napló monumentális kiadványát így kell olvasni. Számolunk, mint az iskolások, annak is érezzük magunkat ekkora mennyiség láttán: három tonnás kötetben 244 költő, 86 novellaíró és 76 esszé-tanulmányíró munkája tornyosul fölénk, ez összesen 460.

Helyénvaló tehát a szó, fölénk tornyosul a halmaz, hirtelen zavarunkban alig tudunk kezdeni vele valamit, cserélgetjük a köteteket, belelapozunk, a verstengerből a prózába menekülünk, onnan a tudósokhoz, a harmadik kötet szerzőihez. De nincs menekvés, elragad a hév, fogalomrendszereket építünk ki magunkban, ezek köré kanyarítva lassan-lassan elemzésbe, értékelésbe kezdünk, abban a hitben és reményben, hogy a kritikus szava nem pusztába kiáltott szó.

A szerkesztők bevalottan modelleztek. A *századelő* a szakirodalmi és a köznyelvi szóhasználatban mostanáig a 20. század első évtizedeit jelentette, most ez a hatalmas gyűjtemény szoktatja tudatunkat a 21. századhoz, és azt fürkészi, vajon összehasonlítható-e a jelenkor termése Ady, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Juhász Gyula korával.

Természetszerű a kérdésfelvetés: Folyamatos-e a magyar irodalom fejlődése, vagy nem? Egyenletes az irodalmi evolúció, vagy alábukásokkal, örvényekkel, tektonikus suvadásokkal törtélt? Leszűkítve így hangzik a kérdés: Ez a századelő olyan, mint az a századelő?

Vizsgálódjunk! A Nyugat első nemzedéke a Ferenc József-i hosszú, békés idő ködmönéből bújt elő. A bolsevisták átkozták a Monarchiát, ma a történészek a helyére teszik. De a két világháború és a szinte fél évszázados bolsevizmus mély nyomokat hagyott a pszichénkben, tudatunkban, emiatt a 21. század elejének művészei azt az utat járják akarva-akaratlanul, amelyet József Attila félelmetes víziójában meghatározott: „Isten itt állt a hátam mögött, s én megkerültem érte a világot.” És kísért, és rémiszt a végzetes verdikt, Auschwitz után verset írni nem szabad, nem lehet (Theodor Adorno).

Az összevetés, az allúzió indokolt, de csak akkor, ha oldalpillantásokra is alkalmas a tekintetünk. Bozótvágók sorsára jutott a 21. század minden művésze és gondolkodója, a teljesen megváltozott világ törvényeinek engedelmességgel járatlan, tüskés dzsungelben kénytelen új csapásokat vágni. Ez önmagában nem újdonság, a költők mindig lépéselőnyben meneteltek, a különbség csak annyi, hogy erre a dzsungelbozótra a 21. században akkora sötétség ereszkedett alá, hogy felakasztható arra a kés, a balta, talán a lant is.

S még van egy feladata a statisztikát készítő böngészőnek: számba kell venni, s némán fejet kell hajtani azok előtt, akiknek az első és a második kötet tartalomjegyzékében (a harmadikból hiányzik!) bekeretezték a nevét. Negyven költőhalottja van az első kötet szerint a századelő magyar irodalmának, de temettünk már a kötet szerkesztése után is. A prózakötetben tizennégy nevet keretezték be, de ezek közt vannak lírikusok is, így két helyen szerepel a szomorú jel. Levonható ebből az a következtetés, hogy a 21. század elejére előregedett a magyar irodalom? Hosszabb, más műfajú értekezés hivatott a kérdés megválaszolására.

A SZÁZADELŐ KÖLTÉSZETE

Emblematikus, ikonértékű vers után kutat a szem minden nagyobbzsabású antológiában, a *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal*, a *Virrasztók*, a *Hűsz év múlva*, a *Föl-földobott kő*, a *Hajnali részegség*, a *Semmiért egészen*, a *Hazám*, az *Óda*, az *Ahogy lehet*, a *Koszorú*, az *Egy mondat a...*, a *Bartók*, a *Bartók*

Amerikában, az *Öröknyár...* stb., stb. kísért, és izgatottan lessük, létrejött-e a kritikus töltet, ami a Nyelv, a Szó, az Eszme, a Psziché áldásos (egybe)robbanásához vezet. Olyan versek után kutatunk, amelyeknek a szerzője nyugodtan elhagyható.

Nincs ilyen alkotás a kötetben. Van viszont számtalan jó vers, nem is középszerűek; gonddal, mesterségbeli tudással megmunkált költői szövegekben gyönyörködhetünk. Egy verssor mutat a kritikus töltet irányába. Báger Gusztáv írja: „Hallom Magyarország dalát” (*Walt Whitman blues*).

De jó lenne valóban meghallani a 21. században Magyarország dalát! Nem hallhatjuk meg, Báger a rá jellemző mívésséggel és tudós gonddal végigfut a világirodalom majd minden motívumán, s megállapodik a Koponyák Hegyén, ott is a középső keresztnél.

De nyugtalan és makacs az elme, kutat, keres tovább. Kenéz Ferenc sem fut bele a hadronkorszakba (amely a fizikusok szerint az ősrobbanás után csak egytizedred másodpercig tartott), de kedves ötlettel gyűjti össze szép csuporékba – nem a szavakat, hanem – a költőket: „Vajon milyen is lenne, / ha a világ összes költője / egyszer csak megérkezne Königsbergbe? / A pályaudvar költővel telis-tele lenne...” (*A Königsbergi pályaudvar románca*). Szép vízió, az olvasó szívesen ringatja bele magát ebbe az álomba: egyik fontos nyelvemlék-töredékünk színterén látni a világ minden poétáját.

A látomás játékra csábít. Játsszunk, hogyne játszanánk, különösképpen ha olyan partnerünk akad, mint Szepesi Attila, aki a számok bűvöletébe süppedt, mint a régi perzsa mágusok, és a semmivel, a teljességgel, a Teremtővel ütközteti a nyelv elemi részecskéit (l. hadron!): „Az 1-et szerettem, / a semmiből születő teljességet, / a Teremtő jelét, / meg ahogy önmagát lélekké sokszorozza” (*Számok*). Széles rendet vágott transzcendens mezőben, a teljesség kapuját döngetni a semmi botjával. Nem kicsi dolog.

Ekkora verstengerben lazítani kell a figyelő tekinteten, muszáj gyéríteni a szemöldökráncokon, ennek legjobb módja, ha horizontális elmozdulással tekintünk szét, a kötet margóján indulunk el, kopogtatunk először a végvári vitézeknél, azután benn, a sűrű bolyban töprengőkkel folytatunk néma diskurzust. Ezzel még nem vettük le a tekintetünket a Versről. Észlelni fogjuk, hogyan változnak az arcok, hogy változik a táj, a néplélek, változik az irodalmi ájér, észleljük, hányféle arcát mutatja a történelem.

Milyen jó például bekukkantani Gál Sándorhoz Kassán, milyen jó megtapasztalni, hogy gondos gazda, hozza elénk karcsú amforában a versírás olaját, megkeni vele homlokunkat, meg is nyugtat, verset írni könnyű, csupán ismerni kell a zsugorodó és táguló világegyetemet, a teremtés misztériumát, hallani a teremtés előtti zizegését. Csak ennyit kell tudni, s kész a vers: „s miként a teremtés előtt / az Úr lelke lebegett felette / előbb kitágult / majd összezsugorodott / egyazon időben tűnt / súlyosnak és könnyűnek” (*A vers*).

Az irodalmi gyalogösvény Kassáról Kárpátaljára vezet, felemelő érzés Vári Fábián László előtt zászlót hajtani. Forró föld Kárpátalja, úgy sístereg a tüzes billog a Költő húsában, mint Dózsa koronája, meg is született a briliáns szintézis, Csontváry-festmény ürügyén félelmetes látomást rajzol Vári Fábián az idő falára, törökök, pogányok, Jézus, Allah, táncoló mének, lófarkas zászlók, damaszki pengék – Csontváry csöndjébe ágyazva: „Magyarjaim, ha felemlegettek / úgy négyszázötven esztendő múltán, / legyetek résen. Új áfiummal: / kolduló haddal vonul fel a szultán” (*Szellembeséd – Csontváry Zrínyi kirohanása című festményéhez*).

S ha már arra vállalkoztunk, hogy körbekerüljük a kis hazát, viduljon a lelkünk, mert a Nagy-Küküllő partján vagy Nagyalambfalva főterén könnyen összefuthatunk Kányádi Sándorral, akit még a vele egykorúak is „Sándor bátyámnak” szólítanak. Nem felejtette el, ordas időkben azért kellett körömverset írni, mert körmére koppintottak a költőnek, ha nem éppen szeget vertek alája. Ez a toportyán kor kísérti még álmában is: „gyönyörű szarvas- / ünő riaszt föl ordas / éjszakáimon” (*Mitológia*).

Erdélyben kötelező a Kossuth-díjjal frissen kitüntetett Farkas Árpád színe elé járulni, tanácsos, mint Arany János az út szélén nyíló virágokból, bokrétát kötni dús töltetű képeiből: „Csikorognak a hajnalok [...] sapkája bicebóca borja fején biceg [...] senki-megnemette paszulyleveles [...] s halála napján böngött két tehene, / visítottak malacai, s túlnyerítette / a gyászszertartást / jászla előtt a ló” (*Napóra*).

Utoljára József Attila oltotta be így, nemes ággal, a közrendi, a hétköznapi szavakat!

Ennyi lírai elemőzsiával még túl lapos az élmény-tarisznya, csak úgy lehet elhagyni Erdélyt, hogy intünk Lövetei Lázár Lászlónak (*Kilencedik eclogájával* van jelen a kötetben), nemcsak jelképesen végvári vitéz ő, ez évben köthette fel a Balassi-kardot. Intünk Ferenczes Istvánnak (Míves elődjére, Jékely Zoltánra emlékezik stílusbravúrral); jó vele tartani a cimboraságot, mert mindent tud a székelyekről.

Nem könnyű kiszakadni a Székelyföld vonzásteréből, időzni kell szemvillantásnyi ideig Fekete Vince hazájában, Kézdivásárhelyen és környékén, Orbán Balázs, szép túlzással, „Háromszék Párizsának” nevezte. Fekete Vince „rongyszőnyege” a Weöres Sándoréhoz hasonlít, úgy szedi szét és rakja össze tablóba a hallgató fákat, a szikrázó levegőt, a szitakötőt, a kalapos gombát, a kék áfonyát, a forrást, a páfrányt, mint hajdanában Petőfi a kurta kocsmát, a Szamost, a leszálló estét, a munkálkodó cimbalmost, a duhaj legényeket (*Fal*).

Fejezzük be látványos kalaplengetéssel az erdélyi vándorutat, Marosvásárhelyen az őstehetőséggel megáldott-megvert KAF uraságot, vagyis Kovács András Ferencet köszöntjük így, és kalapunk szalagja mögé tűzzük az általa nem oktanul idézett Shakespeare-verssort: „Ha nincsen új, s minden volt már, ami van” (*Ötvenkilences szonett*). Fejbekólintó mondat a 21. század elején!

Ezek után a kolozsváriakat, Király Lászlót, László Noémit, Egyed Emesét helyezzük gondolataink futószalagjára – mindhárman szerzői a versantológiának; a nyereség nagy, általuk és verseik által Erdély fővárosának levegőjéből szippantunk nagyot.

Nincs még vége a vándorútnak, átszelve a Bánságot, Délvidéken vagyunk, kancsó borral vár Óbecsén Tari István, ő a szellem várkapitánya itt, az ő nyakukon volt a legszorosabb a muszka hu-rok, tovább is tartott az akasztás, ezért plakátverssel protestál: *Ruszkik haza!*

Vége a képzeletbeli irodalmi barangolásnak, keskeny az antológia margója, ezért Nyugat felé fordulunk, és zászlót, fejet hajtunk az emigráció nagy öregjei előtt. Az antológiában a hazavesztés riadalmát, a hazahiány kínját írta meg Határ Győző, Kibédi Varga Áron, Makkai Ádám.

Az irodalomkritika szigora nem tűri, sőt tiltja a margón való nyargalászt, új, más eljárással kell felszínre hozni a versantológia mélyrétegeinek nemesfémjeit.

A hiány megnevezése, a nem létező imaginárius vegyelemzése gyakran segíti át a gondolkodó elmét a homokzátanyokon. Zseniális példa Petőfi *A puszta, télen* verse! Kérdezzük meg Petőfivel felvértézve: Mi nincs benne *A századelő költészete* kötetben?

Nem találjuk a „szabadság-szerelem” ethoszát! Megszoktuk, hogy szabadságban élünk, ezért az irodalom kaput-falat döngető funkciója megszűnt.

Nincs láz, nincs vulkánkitörés, a művész – József Attila-i szóval – valóban „a való világ [...] mérnöke”, méricskél, milligrammokat helyez patikamérlegre, s ha mégis elrugaszkodik megszokott világtól, csillagászok nyomába szegődik, a makrokozmoszt vizsgálja, s a vékonyra síkált gondolatot alig érthető elvontsággal közli.

Véglegesen gondolatívá vált a költészetünk!

Sűrű, sötét anonimitásba süllyesztve, kommentár nélkül közlünk néhány versfoszlányt: „aztán a bosszús altatás után / gerincem helyre igazítja / az új nap, amihez hozzá költözöm”. Vagy: „tűre feltűzött bogarak, nászutasok a légyapáron”. Más: „macskára omló tekintetesség”. Óvatos, félénk a kérdés: Vajon nem ejtett nyolc nap után gyógyuló sebeket a posztmodern a líra formanyelvén, eszmerendszerén?

Valaha, még a 20. századelőn is a világ újrateremtéséről álmodozott a költő. Ma úgy tűnik, inkább csak azonosulni kíván azzal, belenyugszik, elvégezték már helyette a tudósok a föld és az ég egyesítését, virtuális a világ, minden digitalizált, a skálafüggetlen hálózatok, a preferenciális kapcsolódások, a kommunikációs elméletek közelebb állnak költőinkhez, mint a fű, fa, virág, bölcső. Félő, s nincs messze az idő, amikor magyarról magyarra kell lefordítani József Attila verssorát: „... hűvösebb / a sajtár, a tej, a balta nyele...” Akárcsak Shakespeare műveit az angol iskolásoknak. Igen, a gondolati líra egyeduralmának korát éljük, a 21. század költői a 19. század hérosz-költőinek okos, józan, racionális szépunokái.

Nincs az antológiában egyetlenegy, testet-lelket megrázó, elárasztó szerelmes vers, disszonáns lenne az *Esti sugárkoszorú* ellágyulása vagy a *Semmiért egészen* hűrt szaggató cimbalomverése. Egy kivételt meg kell említeni, ki kell emelni: Imre Flóra: *Mesék*. Ne fűzzünk kommentárt ehhez a szép szerelmes vershez! Hátha a magyarázat hiánya jobban felkelti az érdeklődést.

Nos, most már jöhetnek az antológia meditáló, töprengő, gondolatgörgető versei, témái, fogalomkörei. Nevek s címek nélkül, különben a végtelenbe futna ez az amúgy is Prokrasztész ágyára ítélt jegyzet.

Nagy téma és örök kihívás marad az idők végezetéig a megváltás, a megváltás kínja, az ezerszer megtagadott, és mégis vállra vett kereszt, látjuk, mert láttatják velünk a költők a Golgota aljában tolongó tömeget, a megválthatatlan emberiséget. Ezt úgy oldják meg, hogy a Gondviselő alakját bálványerdővel, aranyborjúcsordával helyettesítik be: a pénz, az áru, a technikai intelligencia, a drónok, az okos kütyük állnak össze felettünk szürke égbolttá, a derengő félhomályban alig ismerünk egymásra, megváltoztak az emberi kapcsolatok, meglazultak a kötések a házastársak, partnerek, munkatársak, barátok, sőt a nemek között. De a költők nem tagadhatják meg önmagukat, állnak, mint életmentő sebészek a műtőasztal mellett, amelyen a világ fekszik, szikét ragadnak, mentik a menthetőt.

Vannak menekülők is, elhagyják sokan az őrhelyet, bevallják, nem érdemes állni a vártán, föl kell cserélni a műtőasztalt, megverselik a kiskutyát, a kávéfőzőt, a járdaszegélyt, semmitmondó tárgyakat avanszálnak fétisekké, a női legyező néha fontosabb, mint a lány arca (Krúdy még tudta, akkor szép igazán egy asszony, ha egy kicsit bandzsít!); gyakoriak a józan beszámolók napi eseményekről, szeretik a mai lírikusok az időutazást, emlékeznek ősökről, ez hozza az időt (az Időt!), a nagy témát, hozza az elmúlást, amihez egyesek bölcs rezignációval vagy perlekedéssel viszonyulnak, de a vég elkerülhetetlen, a Halál, mint ősszel a levegőben szálló ökörnyal, beúszik a költő nyitott ablakán...

Ezek a leggyakoribb lírai helyzetek.

Eddig tartott a Jegyzetíró trapézmutatványa költőink feje felett, most már menthetetlenül testhelyzetbe kell kerülni velük, és egy-két olyan verset ujjbegyre szedni, amelyek alkalmasak a 21. század költészetének szövegtani vizsgálatára. Milyen például ebben az új líra-univerzumban a férfi és a nő kapcsolata?

A kétszáznegyvennégy költőből negyvenegy – nő. Lány. Asszony. Szebb kalandot elképzelni sem lehet irodalomértelmezőnek, mint elmerülni a nők alkotta versvilágban!

Mostanig olyan volt a nő a lírában, amilyenek a férfi látta. Most megjelent egy izgalmas, érdekes figura: a nő látta nő. Itt is szűkíteni kell a vizsgálódási mezőt, alkalmazni kell a pozitív diszkriminációt, önkényesen kell kiválasztani négy alkotót: Karafiáth Orsolya, Ladik Katalin, László Noémi és Farkas Wellmann Éva. Nem azért, mert ők a legnagyobbak, hanem azért, mert vallomásaik jobban beleillenek egy leszűkített témakörbe: Nő önmagáról – nő a nőről.

Karafiáth Orsolya *Berlin, először* című verse még akkor is József Attila bűvkörében keletkezett, ha költőnők nem gondolt a híres versre: *Mikor az utcán átment a kedves*.

A József Attila teremtette élethelyzetben – átsétál egy lány az utcán – benne van egy férfiszexuális rajongása, megszépül minden, fényleni kezd, ami addig homályos volt, még a madárvilág cigánypurdéja, a veréb is előlép szürkeségéből. A Karafiáth-versben sem „történik” más egyéb, fehér harisnyában, magas sarkú cipőben átszeli a macskaköves teret egy nő. Nem szegődik a férfimámor a nyomába, helyette nőkommentár darabolódik verssorokba: „Helyes kis hölgy, a bája tétova, / de semmi gond, hogy szent, el ne hidd.” Milyen szépen helyükre kerülnek a dolgok férfiextázis nélkül!

Ladik Katalin más utat választ. Ő ismeri a nőextázist, delíriumos áhítattal burkolja önmagába a partnert, őszintesége megkapó, képalkotása modellértékű, s még a modernség igénye sem csorbul: „Villódzó plazma leszel sötét égbolton, / tükröződése egy távolodó csillagnak, / egy didergő csillag mély, elhaló kiáltásának” (*Mindent láthatsz, amit én látok*). Szerelmes versantológia első oldalára kívánkozik ez a három sor.

Izgalmas László Noémi nyilatkozása! Megszoktuk tőle. Okos asszony. Vallomása hasonlít Madách híres ember-képéhez: „sárból, napsugárból összegyúrva”. Rövid a vers, idézhető a két strofa: „a lányokban fehéren / világít egy szírom / de annyi körülötte / a tarka-barka lom / hogy mire felragyogna / a földöntúli fény / megfulladok a dolgok / nyálkás mocsár-ölnén” (*Lányok*).

De kapunk pohár tiszta forrásvizet is! Farkas Wellmann Éva 4/4/2 tagolású, magyarnépdalimitációja üdítő ital a szövegtengerben. Két sora sűrített nővarázs: „Kifeslett a selyemszoknyám szegélye, / mit bánom én, a világ hadd beszélje” (*Bánat utca*).

Több vészkijárat nincs, a lírai termés kommentárját befejezni nem lehet, csak félbehagyni, jön a próza, de addig is jeles költőnk, Vörös István hitvallását helyezzük el zárókönek, csattanónak:

„Elveszett zsenik helyett / nekünk, többieknek – el nem / veszett nem zseniknek – / kell elvégezni a zsenialitás / munkáját” (*A föld gyűrűje*).

Úgy legyen.

A SZÁZADELŐ NOVELLÁI

Novellákat ígér a hatalmas kötet, holott éppen a műfajra kell rákérdezni már a kezdet kezdetén. Pontosan azt lenne jó tudni az irodalomértelmezőnek, de főleg az olvasónak, hogy: Tudnak-e még a prózaírók önfeledten mesélni? Tudnak-e a novellairók – elbeszélni? Helyes vagy nem helyes magas kerítéssel elválasztani a novellát az elbeszéléstől?

A második vizsgálódási szempont ugyancsak kérdések formájában kívánczik ide: Széppróza-e még a széppróza? Törekszik-e ma az írástudó az esztétikumra? Akar szépségélményt nyújtani, vagy nem? Van-e bátorsága a prózaíróknak arra, hogy a 20. században kiátkozott TÖRTÉNETET előkotorja a sutból? Vajon nem átkozzák-e ki azt a prózaírót, aki nem elégszik meg a szavak, szó-szerkezetek, mondatok steril halmazaival?

Ha nem sajnálja az olvasó a napokat és az éjszakákat, amelyeket erre a kiadós kötetre rá kell szálni, akkor boldogan bólint rá a fenti kérdéshalmazra: Igen, tudnak még mesélni, tudnak önfeledten elbeszélni a szerzők, tudnak azonosulni emborsorsokkal, képesek célokat izzó hőfokra hevíteni, sőt, az újkor tornádóit is látják, s félreverik a harangot, ha jégesőt vajúdó nagyidő jön.

Sokkal egységesebb, tömörebb, monumentálisabb, mint a lírai kötet! Az alaposabb szövegvizsgálatok előtt két kísérletezőt kell megemlíteni. Nagy Koppány Zsolt, erdélyi származású fiatal prózamesterünk mozaiknovellával kísérletezik. Eredményesen, jól, hatásosan. Külön, belső címetek ad a részeknek, s valóban tragikus élethelyzeteket sorjázta (*A vendégmunkás dalai – Dal tragédiában elbeszélve* –). Nagy Zoltán Mihály szabadvers-szerző sorokba tördeli a szöveget, éppen ezért műfaji besorolása nem könnyű (*Magyar durák*).

A továbbiakban nem bízható a szerencsekerékre annak a néhány novellának a kiválasztása, amelyekről korlátozott méretű jegyzetben írni lehet. Hosszas, fájdalmas töprengés után kellett dönteni azokról, amelyek hordozzák az EGÉSZ formai, tartalmi tulajdonságait, jegyeit. Ahhoz viszont már vakmerőség kellett, hogy ezek közül is egyetlenegyét kiemeljünk a választottak közül.

Ez a kiválasztott, ez a privilegizált írás Prágai Tamás *A freskó* című novellája. Hagyomány és modernség egyesül *A freskó*-ban. Két kocsmá, a Sívölvény és a Hajnal konkurenciaharca ismeretes a romantikus irodalomból, az ádáz vetélkedést Shakespeare is feldolgozta, de a semmiből, az ismeretlenből felbukkanó hős mintha Rejtő Jenő forrásvidékéről jönne. Azt tanácsos megvizsgálni, hogyan érintkezik (azonosul!) Prágai Tamás a modern kor egyik legizgalmasabb áramlatával, a mágikus realizmussal, aminek fejedelme Gabriel García Márquez.

Kopár, lepukkadt környezetben, a pusztá szélén, egy hajdanvolt gépállomás szomszédságában vegetálnak lumpenproletárok, de Prágai hamar elszakad ettől a realitástól, ledönti a válaszfalakat elevenek és holtak, tárgyak és élőlények, emberek és szellemek között. Ha Gabriel García Márquezt tételezzük egyik világirodalmi példaképnek, másodíknak oda kell helyezni Umberto Eco-t. *A freskó* eseménymozzanatai úgy pörögnek, mint a híres *A rózsá neve* regényben, Prágai szereplői olyan rejtélyesen tűnnek el, mint Umberto Eco hősei. Azt még meg kell említeni, hogy az ősködökből előbukkant Tíblényi – kialakított sörök fejében – felpingálja a Sívölvény söntésének a falára a körülötte lebzselő alakokat. Ezzel akkorát robban a cselekmény, hogy átlépünk a mágikus realizmus mezejére.

Ha a fantasztikum elvarázsolt kastélyában vándorolunk Prágai Tamás kalauzolásával, kötelező oda magunkkal vinni az antológia másik szerzőjét, Murányi Sándor Olivér erdélyi, székely író, a nem éppen hétköznapi események hőstét. Az életrajzi adatokat közlő jegyzetanyagból idézünk: „A hargitai medvék és a dunai harcsák között ingázik. Utoljára egy barlang előtt látták.” Már ez elég lenne az érdeklődés felkeltésére. A gyűjteménybe egy pompás hiúztörténetet válogattak be, címe: *Rejtőzködő*. Inkább karcolat a rövid írás, mint novella. Nagy a riadalom a Hargitán, egy pompás nagymacska, egy hiúz dézsmálja az állatállományt, Mózsai bá, lövétei pásztor juhait. Csúnyán megmocskolta azokat, többnek elengedte a véréit. Ennyi a havasi történet, a ráadás a hiúz téli felbukkanása. Derékig érő hóban, fényképezőgéppel a kézben nem könnyű bujkálni a sűrűben, de megéri, mert

– és ez a lényeg! – egyedül ennek a félnék állatnak a szemében fedezhető fel még a vadon fénye. Az őstermészettel néz szembe az, aki ezt a fényt meglátja.

Következő szerzőnk, Jakab-Köves Gyopárka az Úr sebébe dugja az ujját, úgy tapasztalja meg a már-már szinte hihetetlen infernót. Dante a túlvilágon képzelte el a fortyogó, rotyogó szurokban szenvedő lelkeket. Jakab-Köves Gyopárka Közél-Kelet-Európában fedezte fel azt. Szürke, halovány szó a cím: *Fizetésnap*, de a szerzőnő az első mondattal akkorát üt az olvasón, hogy szurokfényes lesz attól minden: „Hullákat visz a Zsil.” Szinte hihetetlen, milyen közel merészkedik Jakab-Köves Gyopárka egy olyan világhoz, amelytől a torz, gátlástalan diktátor, Ceaușescu is rettegett egykoron: lélekszagató tudósítást hoz Románia bányavidékéről, Petrilláról, Lupényről. A történesek nem légből kapottak a novellában. Primer élmények alapján írhatta a *Fizetésnapot*, a végén meg is jegyzi a helyet és időt: „Petrilla, Szombathely. 1994–2008”

Tizennégy év kellett ahhoz, hogy leülepedjenek benne a romániai bányászok félelmetes sorsáról szerzett élmények, amelyeket annyiszor feldolgoztak szociológusok, riporterek, filmesek. Hatalmas érték a Zsil völgyének fekete gyémántja, ezért százezrek indultak meg erre a bányavidékre. Nagy fizetés, blokklakás, fürdőszoba járt a családnak. A kollektivizálással amúgy is milliók lába alól futott ki a föld, bebújtak hát a férfiak a föld alá.

Jakab-Köves Gyopárka nem riportot ír. Írásának nincs köze a szociográfiához. Embersorsokat görget maga előtt, figurái beleillenének Zola bármelyik híres regényébe, de az arcvonások Van Gogh képein is felfedezhetők lennének. A férj, Jóska, velőtrázó és dobhártyát szakító lifttel zuhan mindennap a mélybe, oda, ahol csak alkohollal viselhető el a hőség, a sújtólégtől való rettegetés, s közben fenn, a föld felszínén más, semmiképp sem irtóbb emberi színjáték folyik, feleségét elszerezi az üzemorvos, gyermekük, Józsika az utcán csavarog, mint a polip, úgy tekeredik rá a környezet, a nyelvromlás, a szülők kérdésére már románul válaszol. Jóska tébolyodottan nézi a Zsil partján a vízben úszó hullákat: fizetés napján halomra öldösi egymást a hullarészeg bányászok. Az olvasó megpróbál menekülni az iszonyatos kép elől. Táplálja az illúzió, talán a föld felszínén... Téved. Volt idő az ötvenes, hatvanas években, amikor a harmatos mezőkön, harangzúgásos falvakban is a Zsil völgyéhez hasonlítható pokol tombolt.

Oláh János, a Magyar Napló egykori legendás szerkesztője – ő indította útjára ezt a Hármaskönyvet – szemtanúja volt annak a hóhérmunkának, amit a kommunisták a magyar falvakban elkövettek. Ő, akárcsak Faulkner, az amerikai Nobel-díjas író, létrehozta írásainak képzeletbeli terét. Faulkner tartományának neve Yoknapatawha, az Oláh Jánosé: Örvényes. Egy se nem patak, se nem folyó völgye. A vidék központja Varasd, ugyancsak kitalált név, innen indítják az agitátorok a gyilkos hadjáratokat a környék gazdája ellen, züllött, erkölcstelen, gátlástalan siserahad zúdul a falura. Gajzágó, a gondos gazda ütközőpont. Nem tudják megtörni. Tiszta, becsületes, világa annyira elütő törvényszerűségek szerint működik, mintha más bolygó lakója lenne. De lázadása ellentmondásos, rokona ő Arany János gazdájának, aki karóval veri a szőlőt, ha már az Úristen jégesővel pusztítja azt. Csattog a fejszéje, a mezőben álló Krisztus-keresztet (villámsújtotta fából faragták!) dönti ki, dönti magára.

S mégis, az olvasó a másik Nobel-díjas amerikai író, Hemingway hangját hallja: Az embert el lehet pusztítani, de legyőzni nem. Itt ezzel telítődünk. Az olvasót légsúly-veszély fenyegeti. Fulladásos tünetek nélkül nem lehet ekkora könyvet egy szuszra olvasni. Szerencsére a szerkesztők gondoskodtak szellőztetőnyílásról, Orbán János Dénes *Vezesd még egyszer...* humoreszkje olyan, mint fülledt teremben a léghuzat. A székely viccek prototípusát kerekíti hullámmzó eseménysorrá: Amikor a székely ember fölment Pestre... Igazi értéke a nyelvi anyag: tájszavak, szófordulatok, csavarintások, mondatkificamítások halmaza az írás, OJD telitalálata.

További fejtisztítót a történelem nyújt. Ha a múltba burkolózik egy jó író, az megszólal, mint Mikszáth Kálmán „beszélő köntöse”. Keményfi Gábor pompás tálalásban hozza a híres-hírhedt jelenetet, II. Szulejmán szultán holtan „nézi végig” 1566-ban Szigetvár elestét (*Meg kellett történnie*), Czákó Gábor ragyogó környezetrajzzal szegődik bujdosó királyunk, Salamon nyomába (*Salamon Várkonyban*), Ircsik Vilmos nagy reneszánsz költőnk, Balassi Bálint asszonyokat hajkurászó tetteiről szerkeszt imaginárius jegyzőkönyvet (*Jegyzőkönyvön kívül – Novella az Balassi Bálinté*), Bene Zoltán Szolnok elestét írta meg (*Krónikás ének*).

És... És elérkeztünk a fájdalmas döntéshez. Ki kell lépni a szövegtengerből. Újraírni a novellahegyet nem lehet, császármetszéssel lehet csak szabadulni. Akik kimaradtak a kommentálásból, azok is jelen vannak, mert a Hármaskönyv – irodalomkritikus nélkül is – minden szerzőjének nyújtja a babérkoszorút.

A SZÁZAD GONDOLKODÓI

Nemcsak szaktudósok munkáit tartalmazza a kötet, a szerzők közül többen jeles költők, prózaírók. A témakörök az esszé és a tanulmány műfajában megszokottak, hagyományosak: történelem, irodalomtörténet, nyelvészet, politika, közgazdaságtan, emigráció, filozófia, nemzet-haza, nemzetiségi sors, képzőművészet, esztétika, lélektan, zene, eszmetörténet, néprajz, tehát a humán kultúra halmazai. Meredek kapaszkodó az olvasó számára a halmaz minden csúcsa.

Néhány témakör hallatlanul izgalmas! Gyógyíthatatlan idegzsába a magyar történelemben és a közgondolkodásban Gróf Teleki Pál halála. Öngyilkosság vagy gyilkosság történt 1941. április 3-án hajnalban, a Sándor-palota miniszterelnöki lakosztályában? Ezt tárgyalja, elemzi, új adalékokkal egészíti ki Ablonczy Balázs szaktudós (*Teleki Pál halálai*). Ha az olvasó a témán belül akar maradni, ha továbbra is kíváncsi, mi minden esett meg a magyar történelem bugyraiban, ajánlható ifj. Bertényi Iván munkája (*A gyűlölt Tisza István*), továbbá Hermann Róbert eszme-futtatása legnagyobb szabadságharcunkról (*1848–49 távlatai*), vagy a közelmúlt lengyel és magyar történelme két súlyos eseményének összevetése (Kovács István: *Az 1944-es varsói és az 1956-os budapesti felkelés*).

Az természetes, hogy domináns téma az irodalomtörténet, hisz valamilyen mértékig a kiadvány minden szerzője az irodalom közmunkása, summáslegénye. Felsorolni csak néhányat lehet: Alföldy Jenő: *A modern Petőfi*, Bertha Zoltán: *A Nyugattól a Kelet Népéig és Szárszóiig*, Görömbei András: *Irodalom és a nemzeti önismeret*, Kenyeres Zoltán: *Radnóti Miklós és a Nyugat*, Papp Endre: *„Rút sybarita ház”*, Pomogáts Béla: *Az erdélyi gondolat az ezredfordulón*, Salamon Konrád: *Szabó Dezső és hatása*, Sípos Lajos: *Babits és Zrínyi*, Vasy Géza: *Illyés Gyula az ezredfordulón*, stb., stb... A felsorolás védelmében annyi elmondható, hogy az lehetőséget ad az olvasónak, választhat érdeklődése, ízlése szerint. De a mélyfúrás ez esetben sem maradhat el. Választani kell egy olyan szerzőt, akinek esszéjéből a magyar kultúra legtöbb rétege fölfejtethető, amelyben úgy keveredik a szépirodalom a szakirodalommal, mint májusi zápor a páradús levegővel, a földpárával, szivárvánnyal.

Ambrus Lajos munkáira jellemző ez a sokrétűség. Itt között írásának címe: *A táj, ahol élek*. „Ha messziről rápillantok – írja a kedves földről, a Dunántúlról –, ha nem is teljes kozmikus ritmusharmóniákat látok, de síkságok, halom- és dombvidékek poétikus váltakozásai színterének észlelem...” Az idézett rész a szépírói, a költői stílus minden jegyét hordozza: a „kozmosz ritmusharmónia” és a „dombvidékek poétikus váltakozásai” szövegek magasabb régióba emelik az olvasót, társai leszünk a szerzőnek, úgy követjük őt, hogy bennünk, a tudat régióiban is létrejön egy szép szöveg, néma esszé, s ez a szépirodalom titka, a duplum, a másodpéldány.

Követjük Ambrust a földtörténeti korokba, a folyóvölgyek kialakulásának idejébe, látjuk népek hullámzását, a keltákat, a rómaiakat, a gótokat, a longobárdokat, hunokat, avarokat, németeket... Látjuk az ember és a táj kölcsönhatását, az örökmozgó kéz nyomot hagy a lankákon, lapályokon, réteken, búzatáblák, gyümölcsösök, szőlőparcellák keletkeznek, ezerszínű virágokra tapad a szem, magával ragad az eufória, s mi is mondjuk a szerzővel az igék nélküli, tömör mondatokat: „Víg zöld tónusok. Várromok, fasorok, ködök, fények, az égbolt ismerős csillagai. A természet sokféle intimitásai.” Ismét egy kulcsszó: „intimitás”. Ez jellemzi Kemenesalját, a Hegyhátat, az Őrséget, Göcsejt, Dunazugot, szemérmesen elbújtak a falvak a világ előtt, de éppen ebben a rejtőzködésben – itt Hamvas Bélát idézi – nyílnak ki a géniusz szirmai.

Ezzel megérkeztünk Ambrus Lajos bálványához, Berzsényi Dánielhez, az ő imaginárius szobrát kell körbejárni, látjuk a daliát, aki híres volt testi erejéről, de szelleme a népmesék óriásaihoz hasonlít, így épült be a nemzeti karakterbe Torontótól Gyergyószentmiklósig, mindenhol, ahol magyarok élnek. Tőle tanulunk hazafiságot. Szeretni ezt a nációt csak úgy lehet, ha ismerjük Berzsényit. És becsülni is csak úgy, ha a vidék másik nagy szülöttének, Széchenyi István gróf maradékának tudjuk, tartjuk magunkat.

Így szövi színes szöveget Ambrus Lajos, behozza a folklórt, a regöséneket, szembesíti a falut a várossal, Kosztolányi Dezsőbe karol (*A nagy nyugatos is írt erről a szép tájról!*), s a két gondolat, a két törekvés, a népi és urbánus szív, lélek, gondolat csodálatosan megfér egymás mellett, sőt, együtt a kettő izmosítja a nemzeti karaktert.

Ritmuszérzékünk pendül nagyot, gyönyörűen tagolja Ambrus a szöveget az esszé címének ismétlésével: „A táj, ahol élek”; mintha eposzt írna, mintha a *Kalevalát* olvasnánk, szakaszokra, érzelmi, gondolati egységekre osztja az ismétlés a szöveget.

Nincs túlzás abban, hogy *A táj, ahol élek* esszéiből kimutatható az óriásira méretezett kötet minden formai, tartalmi jegye, értéke, témaköre. Most már csak edzett, képzett, szorgalmas, kitartó olvasóra van szükség, hogy beinduljon a kulturált ember legszebb dialógusa az alkotó és a fogyasztó között.

•

A szerkesztők a fülszövegben a Feszty-körképet emlegetik, s valóban, a vers-zuhatag, a novellahalmaz, a tanulmány- és esszéhegyvonulat asszociál a híres festmény motívumaival: kacagányos, cifra vezérek, igát húzó barmok, lobogó zászlók, izzó hazafiság, győzelemmámor, de pusztulás is. Tört táj, holttestek... Ez a magyar sors, ez a magyar haza, ez a történelem, s nincsenek hitelesebb tanúk, mint a költők, szépírók, tudósok.

A verseket Zsille Gábor gondozta, szerkesztette, a novellákat Bíró Gergely, a tanulmányokat és esszéket Mórocz Gábor. Hatalmas munkát végeztek, megrajzolták az újkori, mai magyar irodalom körképét. Fizetségük nagysága az olvasók számától függ. (*Magyar Napló-Fókusz Egyesület, 2017*)

GOSZTOLA GÁBOR, Gondolkodó, 1968 k.